

Karel Klostermann

Ze světa lesních samot

(1891)

Veronika Faktorová

Ústav pro českou literaturu
AV ČR, Praha

Edice Dílna
České knihnice
Sv. 32

Michal Hořejší
Environmental Humanities
Prague

Semináře a Dílny České knihnice jsou volně ke stažení zde:
<https://www.kniznice.cz/pro-skoly>

Podívejte se také na Supl, naše výuková videa:
<https://ucl.cas.cz/supl/>

Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i. (RVO: 68378068).
Při práci na textu byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90243).

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uveďte původ — Neužívejte komerčně 4.0 Mezinárodní.
Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.cs>

Lektorovala:
Mgr. Tereza Dědinová, PhD., Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz,
v Praze roku 2025
jako 32. svazek edice *Dílna České knihnice*.
Redigovala Petra Hesová.
Grafická úprava a sazba Stará škola.
© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2025
Edici *Dílna České knihnice* řídí Robert Kolár.

BRAINSTORMING

- 1) Co si vybavíte, když se řekne Šumava?
- 2) Zamyslete se nad logem Národního parku a CHKO Šumava? Co má tento park chránit?

Logo Národního parku a CHKO Šumava.
Foto: NP Šumava

- 3) Odkud čerpáme představu o tom, jak nějaké území vypadalo v minulosti, třeba i z hlediska přírodní podoby?
- 4) Víte, kdo je nazýván „spisovatelem Šumavy“?
- 5) Jak si představujete prales?

PRÁCE S TEXTEM

UKÁZKA 1

Kolem desáté přišli do úzkého údolíčka, kudy tekla potůček skrze černé, smutné klečiny. Na protějším břehu divný vypínal se les: všecka země pokryta práchnivějícími, zpuchřelými kmeny, zeleným mechem, vřesem i drobnými stromky; v dosti značných mezerách tu jeden smrk velikán, tam druhý, onde třetí; úžasný byl objem, mechem pokryt peň a dlouhými, řasnatými lišejníky větve i ratolesti; vůkol menší dorost, slabý, zakrsalý, větve přeražené, vrcholy od jednoho k druhému plazícími se lišejníky jako spoutané; zde onde kmen vši kůry prostý, bez vrcholu, hluboko ve skále zakořeněn, ač přímo stojící, přece příšerná mrtvola; vedle něho rozložitě kořání stromu vichřicí ze země vyrvaného, se vši prstí i s mohutnými kameny, jež viseti zůstaly; mezi vším tím drastickým porostem — jenž navzájem vzduch i půdu si odnímal, druh druhu dusil a hladem mořil — černé tůně, temnorudé kaluže...

Hajný ukázal prstem: „Prales.“

Mládenec udiveně pohlížel. „Jak to vypadá tam dále?“ tázal se.

„Nevím, nebyl jsem tam ještě.“

„To už snad není náš revír?“

„Je, ale co tam? Kdo by tam chodil? Tam se nekáci; tam jaktěživa lidská noha nevstoupila. Je tam šeredno.“

„Táhne se ten prales daleko?“

„Až k boudě roklanské na sever; na západ daleko do Bavor, ani nevím, kde končí.“

Karel Klostermann: Ze světa lesních samot, Praha, NLN 1999, s. 28

OTÁZKY K UKÁZCE 1

- 1) S čím se v textu asociuje obraz pralesa? Jaká adjektiva autor používá?
- 2) Z jaké perspektivy je ukázka vyprávěna? Na co se vypravěč zaměřuje, je pro něj důležitější děj nebo prostor?
- 3) Je zde prales součástí „světa“, tj. kultury, civilizace, je mezi nimi nějaká hranice? Je to místo, kam patří lidé?
- 4) Přiznává text pralesu nějakou hodnotu, například vizuální, estetickou, hospodářskou, rekreační nebo ekologickou?

UKÁZKA 2

Podlehl les po osmihodinném boji s rozkáceným živlem, stromy ležely jako bojovníci, jež Morana zachvátila na poli bitvy, tu v řadách, tam v divé směsici přes sebe nakupeny, v ohromných zásekách, místy jako domy ve velkých městech.

Ach, milý čtenáři, polehly hvozdy nebetyčné — více nevstanou. Leží pně dosud na mnohých místech, ježto nebylo lze jich odstraniti. Když po dvou třech letech kůrovec se dal do mrtvol i do zbylých živoucích, oloupali z nich dřevorubci kůru a oloupanou spálili. Ohně, které tenkrát všude hořely, byly panychidou, kterou člověk zhynulému lesu ustrojil.

Karel Klostermann: Ze světa lesních samot, Praha, NLN 1999, s. 242

OTÁZKY K UKÁZCE 2

- 1) Víte, kdo je Morana? Dokázali byste vysvětlit, proč autor tento příměr používá?
- 2) Jsou vichřice a kůrovec v textu součástí přírody? Jak jsou autorem pojímáni?
- 3) Do jaké míry patří do přírody smrt?
- 4) Je destrukce lesa nevyhnutelně katastrofou, jak sugeruje text, a pokud ne, za jakých podmínek?
- 5) Co to je panychida? Dokázali byste ke slovu najít vhodná synonyma?
- 6) Proč ji člověk lesu strojí a co v něm taková situace vzbuzuje?
- 7) V jaké části textu vypravěč apeluje na čtenáře? Proč tento apel používá?
- 8) Prožíváme dnes zánik přírody stejně nebo jinak?

Rozšiřující otázka

Jak víra v hodnotu „původní přírody“ omezuje současnou ochranu přírody, resp. environmentální politiku?

NÁVRH ŘEŠENÍ

BRAINSTORMING

1) Debata by se měla soustředit k Šumavě coby prostoru přírody, která dnes podléhá zvláštnímu režimu ochrany. Šumava je největší a patrně i nejznámější národní park v ČR, založený roku 1991. Je rovněž důležité zdůraznit, co ji v tomto ohledu charakterizuje (tj. rozsáhlé lesnaté plochy, resp. jezera a rašeliniště, významné vrcholy a skály jen omezeně, ačkoliv se jedná o pohoří). Sekundárně by mohl být zmíněn turismus, hranice a historie prostoru (odsun německého obyvatelstva, železná opona).

→ k dohledání informací mohou studenti pracovat s heslem na Wikipedii — Národní park Šumava, https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%AD_park_%C5%Aoumava

2) Logo zobrazuje dva živé stromy a jeden odumírající, v pozadí hory, tzn. upřednostněn je les včetně přírodních procesů, které ho charakterizují. Logo reflektuje představu, že les není stálý, ale obměňuje se. Akcentuje se přitom odumírání lesa v tzv. malém cyklu (představa, že zanikají pouze jedinci, kteří jsou nahrazováni potomky), nikoli plošné odumírání. Rozpad lesa na velkých plochách však podle současných přírodovědných výzkumů k lesu jednoznačně patří (viz bezzásahový management NP Šumava, tj. lesy zasažené kůrovcem se nevytěžují a nechávají se přirozeným procesům).

→ chránit tedy máme přírodní procesy

→ podrobnější výklad této problematiky: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378112715007501>

3) Předpokládané odpovědi: odborné studie přírodovědné nebo historické, kroniky, ale také oblast literatury, publicistiky apod. Debata by se měla soustředit k napětí mezi vědeckým poznáváním a kulturní produkcí, především pak beletrie; je vhodné vysvětlit, že literatura neukazuje „jak to bylo“, není dokumentem reality, ale dokládá, jak byly a jsou určité jevy, procesy, skutečnosti, ale i konkrétní místa zobrazovány a vnímány.

4) Karel Klostermann. Označení bylo používáno již na konci 19. století, kdy Klostermann publikoval své první romány a povídky. Z jeho díla je zásadní trilogie popisující „zánik staré Šumavy“: *Ze světa lesních samot*, *V ráji šumavském* a *Kam spějí děti*. Romány se vztahují ke skutečné historické události, která na Šumavě proběhla na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století. Tehdy pohoří zasáhla vichřice následovaná kůrovcovou „kalamitou“ (dnes správněji gradací). Romány líčí její průběh i dopady na přírodní i sociální prostředí. Label „spisovatel Šumavy“ byl používán výhradním vydavatelem Klostermannovy prózy, naklada-

telem J. R. Vilímkem. Vilímek jej používal k reklamním účelům (například v inzerci nových knih, v prospektech nakladatelství apod.). Šumava se v Klostermannově době stala vyhledávanou turistickou destinací, spisovateli spojením se Šumavou rostla popularita a nakladateli prodejnost.

→ podrobnější výklad této problematiky a obrazový materiál: Veronika Faktorová — Michal Hořejší: *Karel Klostermann a zrod Šumavy*, České Budějovice, Nakladatelství JU 2023

5) Studenti volně navrhnou různé asociace, které mají spojeny s pojmem prales. Je vhodné upozornit na výskyt pralesů nejen v tropickém pásmu, ale i v evropském a jiném kontextu (největší plochy pralesů se ostatně rozkládají na Sibiři, lze uvést Bělověžský prales, v Česku známý Boubín, Žofín, případně Mionší, Rýchory, ale patří sem de facto i velké plochy horských smrčín např. na Šumavě — podle studií cca třetina plochy lesů nad 1150 m n. m. nebyla nikdy těžena).

Předpokládané navrhované charakteristiky: původnost, přirozenost, monumentalita, divokost (divočina), ...

PRÁCE S TEXTEM

UKÁZKA 1

1) Studenti by se měli zamyslet nad významy vyhledaných adjektiv a na jejich základě pak popsat, jak autor zobrazuje prales a jak je tento obraz v souladu s jejich vlastní představou pralesa. Důležité je zdůraznit, že autor vykresluje šumavský prales jako prostor, kde sledujeme přírodní procesy doslova v přímém přenosu (růst, zánik, obnova). Klostermann z dnešní perspektivy mimoděk vnímá přírodu v souladu s konceptem environmentu.

Vyhledaná adjektiva: *černý, smutný, divný, práchnivějící, zpuchřelý, příšerný, zelený, úžasný, slabý, zakrsalý, spoutaný, mohutný, drastický, temnorudý*, potažmo jmenný tvar adjektiva *šeredno* (zde ve smyslu nevlídno, tj. pro člověka odporné, nepříjemné prostředí).

- k dohledání definice environmentu mohou studenti pracovat s heslem na Wikipedii, tentokrát v angličtině — natural environment, https://en.wikipedia.org/wiki/Natural_environment
- k řešení zadání může studenty stimulovat doprovodný obrázek: Karel Liebscher, ilustrace k románu *V ráji šumavském* (1893)

2) intuitivně: vypravěč je nad textem, nad příběhem, ovládá ho
terminologicky: objektivní vypravěč v er-formě, jeho promluva se střídá s dialogem postav; v centru pozornosti není děj, ale prostor → zdůrazněn význam pralesa, prales je v roli aktéra

3) Prales je od civilizace oddělen ostrou hranicí, již tvoří explicitně údolí a potok (→ silně vizuální představa oddělení dvou světů); je to místo zcela mimo obývaný prostor; dokonce ani hajný Malý tam nikdy nebyl, a nemá ani v plánu se tam vydat: ví, kde prales začíná, neví však, kde končí (→ lze poukázat na paralelu s konceptem hranice a divočiny v severoamerické tradici, shodný motiv neprostupných lesů a rozlehlých plání, které patří jen přírodě, je známý z dobrodružných filmů nebo literatury z Divokého západu).

4) Hodnota je jednoznačně vizuální a estetická (→ připomeňme, že estetickou hodnotu ne-definuje krása, ale působivost!, estetickou funkci mají i objekty „ošklivé“); dnes se pralesu přiznávají i další funkce — zvláště ekologická a rekreační; hospodářská ovšem také → v kontextu klimatické krize (prales plní funkci zadržování vody, ukládání CO₂ apod., v některých případech může být zdrojem dřeva; zda těžit „pralesy“ je ovšem značně diskutabilní a z ekologického hlediska prakticky neobhajitelné).

UKÁZKA 2

1) Morana = slovanská bohyně smrti, resp. Smrtka, zpodobnění smrti (popsána v mytologických studiích K. J. Erbena, souhrnně viz *Slovanské bájesloví* /Praha, AV ČR 2009/, známé jsou folklórní slavnosti vynášení smrti/zimy ze vsi) → živly rozvrácený prales zemřel. Autor příměrem podtrhuje definitivnost jeho zániku.

2) Jsou, mají však specifickou roli, jde o přírodu, která ničí přírodu. Autor označuje vichřici a kůrovce za živly, jež přinášejí pohromu, zkázu, zánik. Scéna má až apokalyptický rozměr. Člověk se na tomto zániku však také podílí, dokonává dílo zkázy.

3) Smrt do přírody patří, je její součástí, text ji ovšem (je-li příliš plošná) pojímá jako katastrofu (připomeňme, že les vystihuje metafora rodiny, podobně jako v jejím případě i u lesa dochází ke generační obměně; Klostermann přitom rozlišuje: umírají-li starci, je to přirozené, umírají-li celé rodiny, jde o anomálii — srov. ukázkou 1 a 2).

4) Dnes víme, že plošný rozpad lesa je nedílnou součástí a podmínkou jeho přirozené dynamiky; les dnes nevnímáme jako skupinu vzrostlých stromů, ale jako soubor ekologických vztahů. Klostermann je na svou dobu k dynamice lesa velmi citlivý, plošnou disturbanci však nedokáže uchopit jinak než jako apokalyptický zánik.

5) panychida = tryzna, smuteční slavnost, bohoslužba za zemřelé

6) Člověk v autorově pojetí strojí panychidu předně proto, že jej destrukce prostoru emočně zasahuje (nebo by jej alespoň měla zasahovat, měl by ji prožívat). Nezaniká ovšem ani tak samotný (pra)les, nýbrž představa o tom, jak má dané místo vypadat; smrt přírody je zde de facto kulturním jevem. Objektivně je smrt přírody nonsens.

7) *Ach, milý čtenáři, polehly hvozdy nebetyčné — již nevstanou.*

Přímé oslovení čtenáře v textu = poměrně běžný narativní (vyprávěcí) prostředek dobové prózy, který aktivizuje čtenáře a zapojuje jej do děje/situace. Tento prostředek v daném textu čtenáře emočně angažuje; mimo to i zdůrazňuje vazbu literatury ke skutečnosti → ve čtenáři roste přesvědčení, že je popisována reálná událost, tj. vichřice v roce 1870 a její následky. Lze upozornit, že daný detail dokládá souvislost autorovy tvorby s realismem (jako realista je Klostermann běžně literárněhistoricky vykládán, byť v jeho tvorbě lze nalézt i jiné literární postupy).

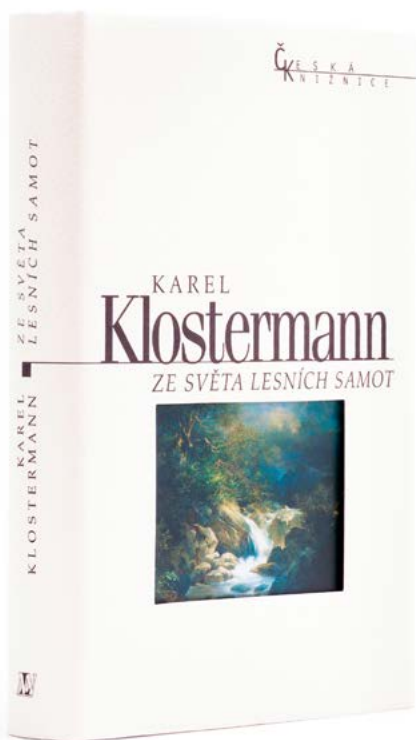
8) Předpokládáme, že studenti budou odpovídat, že ano (viz dnes sdílený prožitek environmentálního žalu). V debatě by bylo možné upozornit na příklady, kdy „zánik přírody“ byl veřejností vnímán velmi emočně (například spory o NP Šumava z devadesátých let 20. století, požár NP České Švýcarsko v roce 2022, obecně vymírání druhů a jevy spojené s klimatickou změnou).

- k hledání odpovědi na otázku může stimulovat doprovodný obrázek: cyklus Lidé a příroda, jihovýchodní Asie, zdroj FB Greenpeace International
- Lze poukázat i na možnosti, jak něčemu takovému čelit. Příkladem je projekt Příběhy lesního žalu (<https://institut2050.cz/pribehy-lesniho-zalu>), jakkoli může být snaha o lidmi realizovanou obnovu lesa na Vysočině diskutabilní.

ROZŠÍŘUJÍCÍ OTÁZKA

Debata by měla upozornit na napětí mezi tradiční ochranou přírodních památek, jako jsou národní parky, jež definuje důraz na určitou podobu, jedinečnost a původnost přírodního prostoru, a dnešní snahou vnést do způsobů ochrany přírody nový motiv její obnovy → viz „nature restoration law“, zákon přijatý Evropským parlamentem roku 2023 (konzervace přírody vs. její restaurace/obnova, náprava). Podstatou tohoto zákona je akceptace všudypřítomnosti přírody a její nezbytnosti pro lidskou existenci a snaha chránit ji jako celek, nikoliv jen ve vybraných lokalitách.

- stručná prezentace obsahu evropského zákona o obnově přírody viz: https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en

Karel Klostermann
Ze světa lesních samot

Ediční příprava a komentář: Václav Vaněk

Počet stran: 288

Vydání: v České knižnici první

ISBN 80-7106-284-7

Rok vydání: 1999

Impulzem tohoto románu i celého Klostermannova díla nebyla v první řadě touha po individuálním uměleckém sebevyláčení, ale vědomá snaha zachytit genia loci určitého životního i přírodního prostředí — staré Šumavy. Komentář naší edice zachycuje, jaký byl věčný základ Klostermannovy prózy a jak jsou jeho umělecké postupy podřízeny věčnému zachycení historicky rychle mizejícího živlu, v němž má své místo fantazie, pohádka, lidská vytrvalost, statečnost, zločin, tvrdá dřina, drsná příroda i její nevýslovná, obětí hodná krása.